

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО,
КРИМІНОЛОГІЯ**

Лазаренко К.О.

студентка,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

**НЕПОМ'ЯКШУВАНЕ ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ**

Вважаємо, що дана тема надзвичайно актуальна, враховуючи те, що Європейський суд з прав людини визнав порушення зобов'язання Україною за ст.3 ЄКПЛ у зв'язку з відсутністю можливості пом'якшення довічного позбавлення волі, а сама проблема досі потребує якнайшвидшого вирішення на законодавчому рівні.

ЄСПЛ розглядав в ряді справ застосування довічного позбавлення волі в контексті дотримання прав людини, гарантованих статтею 3 ЄКПЛ. Важливим є рішення ЄСПЛ від 9 липня 2013 року у справі «*Vinter And Others v. The United Kingdom*», в якому суд навів ключові для розуміння даної проблеми аргументи, а саме: засуджений не може бути ізольований, якщо нема обґрунтованих пенологічних підстав для цього; оскільки баланс між підставами ізоляції може бути динамічним, то необхідною є оцінка факторів чи змін при перегляді обґрунтованості продовження ізоляції. Крім того, у вищезазначеному рішенні акцентується увага на виправній цілі позбавлення волі, а відтак неприйнятним є варіант відсутності у особи шансу повернути собі свободу. При цьому засуджений з самого початку відбування покарання має право знати, що він повинен робити, аби врешті-решт була розглянута можливість його звільнення, та чи можливо клопотати про це. Інакше за відсутності передбачених механізмів перегляду рішення про ізоляцію засудженої особи до довічного позбавлення волі на рівні національного законодавства порушення

зобов'язання за ст. 3 ЄКПЛ державою-учасницею буде мати місце безпосередньо в момент призначення даного виду покарання [1].

У вищезгаданому рішенні також зазначалось про те, що в Україні не передбачено умовно-дострокового звільнення для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, а в рішенні *«Летухов проти України»* від 12 березня 2019 року ЄСПЛ детально проаналізував ситуацію, що має місце в нашій державі в частині непом'якшуваного довічного позбавлення волі. Відтак, суд встановив, що президентське помилування є єдиною можливістю пом'якшити покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні. Оскільки відповідно до статистичних даних в Україні було задоволено лише одне клопотання про помилування засудженої особи до довічного позбавлення волі на момент розгляду справи, а до змісту Положення про порядок здійснення помилування, затвердженого Указом Президента України від 21 квітня 2015 року, висловлено низку вагомих зауважень, суд дійшов до висновку, що було порушено статтю 3 Конвенції у зв'язку з тим, що покарання заявника неможливо скоротити [2].

Таким чином, суд встановив, що характер порушення свідчить про необхідність впровадження реформи системи перегляду покарань у виді довічного позбавлення волі, тобто існує необхідність вжити поряд із заходами індивідуального характеру також і заходи загального характеру.

Перш за все, варто зазначити про додатковий індивідуальний захід, який вжив заявник після одержання позитивного рішення : відновлення попереднього юридичного стану шляхом повторного розгляду справи судом. Отож Велика Палата Верховного Суду здійснила перегляд судового рішення за виключними обставинами, проте залишила без задоволення заяви про перегляд вироку Апеляційного суду м. Києва, ухвали ВСУ та постанови ВС, аргументуючи це тим, що не встановлено порушень права заявника на справедливий суд, відтак порушення ст. 3 ЄКПЛ не є наслідком судових рішень, ухвалених на національному рівні і допоки не буде внесено змін до нормативно-правових актів законодавцем повторний розгляд справи не може бути адекватним способом поновлення прав заявника [3].

В академічному середовищі даний підхід ВП ВС викликає зауваження. Зокрема О.П. Кучинська, вказує, що такий підхід не забезпечить ефективний захист прав засудженого, не надасть йому необхідних юридичних гарантій та буде суперечити висновкам, викладеними ЄСПЛ у справі «Петухов проти України». Окрім цього, в такому разі Україна не усуне допущені нею порушення Конвенції, що, вочевидь, призведе до масового звернення довічно засуджених осіб до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав на підставі порушення Україною статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Конституційний суд України у рішенні від 16 вересня 2021 року визнав положення ст. 81 та ст. 82 КК неконституційними, оскільки довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає частині першій статті 3, статті 23, частині другій статті 28, частині третій статті 63 Конституції України [5].

Доволі неоднозначно КСУ сформулював наступну тезу: при цьому потрібно враховувати, що заміна невідбутої частини покарання у вигляді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням не має бути передумовою умовно-дострокового звільнення. На нашу думку, дане положення можна розуміти по-різному, як-от: 1) для застосування умовно-дострокового звільнення до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, не є обов'язково попередньо здійснити заміну вищезгаданого виду покарання на позбавлення волі на певний строк; 2) неможливим є автоматичне застосування умовно-дострокового звільнення до особи, засудженої до довічного позбавлення волі, після заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк без врахування пенеологічних підстав, визначених законом.

Щодо вирішення питання законодавчого врегулювання умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, можемо зазначити основні підходи, що склались і викладені

вони у законопроекті № 4049 від 03.09.2020 року та у проєкті нового Кримінального Кодексу України.

У законопроекті № 4049 від 03.09.2020 року пропонується передбачити можливість заміни довічного позбавлення волі позбавленням волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років, якщо засуджений відбув не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання, при цьому застосування умовно-дострокового звільнення буде можливим після фактичного відбування засудженим не менше трьох чвертей строку покарання, яким суд замінить довічне позбавлення волі [6].

Інший підхід пропонується у проєкті нового Кримінального Кодексу України та полягає у можливості суду за згодою особи, що відбуває довічне ув'язнення, зупинити виконання покарання після відбуття нею двадцяти п'яти років ув'язнення, застосувавши пробацію на строк від 8 до 10 років. У разі невиконання пробаційних обов'язків довічне ув'язнення звертається до виконання [7]. На нашу думку, позитивним є чітке визначення в даному проєкті критеріїв зупинення виконання покарання, на чому наголошувалось і в рішенні ЄСПЛ.

Вважаємо, що Положення про порядок здійснення помилування може бути удосконалено в першу чергу шляхом доповнення вимогою обґрунтування та оприлюднення рішень за клопотаннями про помилування Комісією у питаннях помилування та Президента України і перегляду положення, згідно з яким особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин.

Таким чином, непом'якшуване довічне позбавлення волі свідчить про порушення Україною зобов'язання за ст.3 ЄКПЛ, що було визнано ЄСПЛ при розгляді ряду справ. Хоч додатковий індивідуальний захід, який вжив заявник після одержання позитивного рішення у справі *«Петухов проти України»* не забезпечив відновлення його попереднього юридичного стану, важливим для нашої держави є виправлення системної проблеми шляхом внесення змін до законодавства.

Список використаних джерел:

1. Case of Vinter And Others v. The United Kingdom (Application no. 66069/09): Judgment European Court of Human Rights, 9 July 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108610>

2. Case of Petukhov v. Ukraine (Application no. 41216/13): Judgment European Court of Human Rights, 21 March 2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text

3. Постанова ВП ВС від 08 липня 2020 р., справа № 1-42/2004. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411145>

4. Кучинська О.П., Щиголь О. Забезпечення права засудженого на справедливий суд в аспекті перегляду судових рішень за виключними обставинами на прикладі рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 254–260.

5. Рішення Конституційного Суду України № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>

6. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : від 03.09.2020 р. № 4049. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69827

7. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>